

В.Г. Заєць,

методист навчального відділу Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО РОБОТИ З ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ТЕКСТАМИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ДОПРОФІЛЬНИХ 8–9 КЛАСАХ

У статті подаються методичні рекомендації до роботи з навчальними текстами соціокультурної тематики у класах з поглибленим вивченням української мови. Професійно орієнтовані тексти розвивають в учнів пізнавальний інтерес, розкривають мовні явища за умови моделювання завдань учителем та сприяють вибору професії. Вивчення та закріплення знань мовних явищ через текст інтенсифікує навчальний процес, дає змогу уникати дублювання й перевантаженості другорядним матеріалом.

Ключові слова: соціокультурний простір, мовні явища, моделювання завдань, допрофільна освіта, професійно орієнтовані тексти, мовні завдання.

Навчання української мови у допрофільних 8–9 класах має цілісно-системний характер, що зумовлює своєрідність побудови змісту навчання та добір відповідних форм його реалізації, спрямованих на адекватний вибір та отримання професійної гуманітарної (філологічної) освіти.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Державному стандарті базової і повної середньої освіти, Концепції мовної освіти в Україні йдеться про необхідність гармонійного розвитку особистості, її творчого потенціалу, зокрема вказано на зростання ролі уміння самостійно навчатися та самовдосконалюватися. У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993), законах України «Про освіту» (1991, 2006), «Про загальну середню освіту», Концепції когнітивної методики навчання української мови йдеться про необхідність переосмислення концептуальних засад навчання школярів, оскільки мова розглядається не лише як предмет вивчення, але й як інструмент пізнання, засіб інтелектуального розвитку школярів, який тісно пов'язаний з правильним вибором професії, проектуванням життєвих планів.

У працях відомих психологів (Б. Ананьєв, Ю. Самарін, О. Кабанова-Меллер та ін.) та педагогів (І. Лернер, М. Скаткін, Н. Лошкарьова, Г. Батурін) встановлено наявність різних видів зв'язку між знаннями та вміннями, засвоєними людиною упродовж життя. Як свідчать наукові дослідження (П. Лернер, Н. Гужавіна, Т. Деміна, А. Жафяров), учнів потрібно інформувати та орієнтувати стосовно їх можливого вибору професії та відповідного профілю навчання у старшій школі.

Актуальність нашої статті визначається реалізацією Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р., Концепції профільного навчання української мови в системі профільної освіти [3], вимогами нині чинної Програми для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови у 8–9 класах (С. Караман, О. Караман, М. Плющ та ін.), в якій ураховано «державний статус української мови, її суспільні функції, узятю до уваги специфіку навчального предмета, що має виразні інтегративні функції, здатність справляти різнобічний навчальний, розвивальний і виховний впливи на учнів, сприяти формуванню особистості, готової до активної, творчої діяльності в усіх сферах життя демократичного суспільства [4, 8]. Разом з тим реалізації завдань, визначених у програмі й чинних документах, які регулюють освітній процес, як зазначають автори, можна досягти за умови «упровадження в практику системи творчих вправ, дослідницько-пошукових завдань, мовних спостережень і дослідів» [4, 8], які зміцнюють орфографічні навички та підвищують рівень знань і загальний розвиток учнів.

Теоретичною основою та методичним орієнтиром стали для нас дослідження вчених О. Біляєва, Л. Варзацької, М. Вашуленка, Т. Донченко, С. Карамана, О. Караман, К. Плиско, М. Пентилюк, Л. Рожило, В. Мельничайка, у працях яких розроблено підходи до вивчення української мови з урахуванням реалізації усіх змістових ліній — мовленнєвої, мовної, соціокультурної та оргдіяльній.

З огляду на це метою статті є обґрунтування необхідності запровадження в практику текстів професійного спрямування для формування стійких орфографічних знань, умінь та навичок відповідно до професійних потреб.

На сучасному етапі розвитку освіти основною школою передбачено формування в учнів компетенції — здатності до створення власного освітнього продукту, пізнавальної самостійності, що, в свою чергу, слугуватиме виробленню в них уміння володіти методами наук. Розглянемо у найзагальніших рисах найважливіші аспекти досліджуваного питання.

Нині головним у навчальному процесі є питання переорієнтації з пасивних форм навчання на активну творчу працю, спрямованість на творчу взаємодію учня і вчителя. Тому на сучасному етапі навчання української мови й мовлення з урахуванням новітніх підходів (компетентнісного, особистісно орієнтованого, комунікативно-діяльнісного, соціокультурного) важлива роль відводиться структурі уроку української мови, яка покликана забезпечувати виконання системи вправ і завдань, спрямованих на формування мовних, комунікативних, соціокультурних і оргдіяльнісних умінь.

Провідні вітчизняні лінгводидакти (Т. Донченко, Л. Варзацька, Г. Онкович, С. Караман, О. Караман, Е. Палихата, М. Пентилюк, К. Плиско, Л. Рожило) вказують на необхідність поєднання основоположних дидактичних і методичних принципів під час організації навчання на уроках української мови.

Думку про те, що викладання мови, як і інших предметів, мусить сприяти підготовці молодого покоління до професійної, фахової діяльності, свого часу висловив відомий учений І. Білодід, наголошуючи на тому, що «на уроках української мови не слід обмежуватися використанням зразків із художньої літератури та публіцистики, навпаки, на життєвому, цікавому змістом матеріалі учні краще засвоюють теоретичні відомості з мови, набувають практичних умінь і навичок» [1, 6].

С. Караман у навчальному посібнику «Методика навчання української мови в гімназії» один із розділів присвятив саме питанням професійної спрямованості навчання української мови в гімназії. Учений наголошує: «важливо не лише давати учням знання з навчальних дисциплін, але й забезпечувати формування гармонійно розвиненої особистості, підготовку до подальшого професійно орієнтованого навчання» [2, 229]. Він чітко окреслює й методичні завдання: «продумана робота з текстом професійного спрямування допоможе сформувати у свідомості гімназиста всебічне уявлення про свою майбутню спеціальність» [2, 229].

Ми поділяємо думку дослідниці Л. Федчук, яка радить на уроках української мови «практикувати комплексні завдання до текстів профільного спрямування, виконання яких забезпечує реалізацію усіх чотирьох змістових ліній та мотивує необхідність вивчення української мови, що в свою чергу підвищує пізнавальний і профорієнтаційний потенціал уроку» [5, 182–183].

На нашу думку, у творчому портфоліо вчителя-словесника мають бути дидактичні матеріали професійного спрямування, розподілені за рубриками, як-от: «Відомі мовознавці», «Світ лінгвістичних професій» та ін. Матеріалом для написання диктантів можуть слугувати професійно орієнтовані тексти різних функціональних стилів української мови, насичені орфограмами та пунктограмами, які опрацювали учні у курсі певного класу основної школи. Обсяг диктанту мусить відповідати вимогам нині чинної програми. Система дотекстових і післятекстових завдань має передбачати перевірку мовних та мовленнєвих знань.

Оскільки змістові лінії пов'язані між собою, то входження в соціокультурний простір забезпечить позамовний дидактичний матеріал, який містить професійно орієнтовану текстову основу для диктантів (попереджувальних, пояснювальних, коментованих, вільних, вибіркових, відтворюваних та творчих), читання й аналізу професійно зорієнтованих текстів.

Орфографічна грамотність як невід'ємна частина загальної мовної культури поєднує в собі знання теорії, свідоме засвоєння правописних правил за умови проведення системи тренувальних вправ, до яких належать диктанти. Загальновідомо, що у процесі написання диктанту учні передусім при звичаються до активної й організованої колективної праці з максимальним зосередженням уваги, що, у свою чергу, виробляє вміння свідомо застосовувати знання з орфографії.

Учені-методисти користуються різними класифікаціями диктантів, розподіляючи їх за такими критеріями: мета проведення, характер запису диктованого тексту, час пояснення правопису орфограм у тексті.

Для написання *попереджувального (зорового) диктанту* вчитель проєктує на екран тексти професійного спрямування, які учні аналізують. Після з'ясування орфограм та пунктограм учитель закриває текст, учні записують його під диктовку, потім звіряють з оригіналом.

Проведення *попереджувального (слухового) диктанту* відрізняється від попереднього тим, що колективно обговорення орфограм і пунктограм, які повторюються, відбувається після того, як учні прослухали текст. Потім його записують і перевіряють. Попереджувальний (зоровий) диктант передбачає пояснення окремих слів до написання учнями тексту, тоді як під час попереджувального (слухового) диктанту обговорення орфограм відбувається після того, як учитель прочитав текст.

Пояснювальний диктант має відмінність від попередніх видів контролю правописних навичок учнів, оскільки пояснення правопису відбувається одночасно з написанням. Головне завдання полягає в тому, аби вчитель забезпечив самостійну роботу учнів, а вони мали можливість звірити записаний ними текст із спроектованим на екрані або поданим учителем.

Вибірковий диктант доречно проводити під час повторення правопису складних слів, переважно термінологічної, запозиченої лексики. Після прочитання вчителем тексту учні колективно з'ясовують значення окремих слів, обговорюють орфограми, потім записують і перевіряють.

Написання *вільного диктанту* учнями відбувається після повного прослуховування тексту та повторного читання 2–3 речень. Матеріалом для написання вільного диктанту слугуватимуть тексти профорі-

ентаційної тематики з елементами опису. Такий диктант виробляє в учнів уміння передавати думки, будуючи самостійно різні синтаксичні конструкції із самостійно дібраними лексичними засобами.

Відтворюваний диктант учні записують після того, як прочитають текст, спроектований на екран або покладений на парту. У такий спосіб учитель контролює не лише орфографічну та пунктуаційну грамотність, але й уміння по пам'яті відтворити зміст.

Творчий диктант перевіряє вміння учнів самостійно викладати думки. Для цього вчитель читає у сповільненому темпі спеціально дібраний текст, пропонує знайти місце пропуску певних мовних явищ. Учні самостійно добирають, записують. У такий спосіб учитель розкриває можливість учнів застосовувати набуті знання і навички у процесі самостійного викладу думок.

Отже, становлення профільних намірів учнів має відбуватися на уроках української мови у процесі виконання колективних та індивідуальних завдань під час роботи над текстом або словом. Інформування учнів 8–9 класів засобами текстового матеріалу профільного спрямування сприятиме професійному визначенню.

Подаємо окремі зразки.

I. Лінгвіст, або мовознавець — професія, попит на яку останнім часом помітно збільшився. Однак більшість абітурієнтів, які обрали даний фах, мають про нього поверхові уявлення. Суспільство завжди відчувало потребу у висококваліфікованих фахівцях-лінгвістах. Нині вона істотно збільшується, що цілком зрозуміло, адже розвиток технологій і зародження нових наук потребує висококваліфікованих спеціалістів-мовознавців. Важко уявити сьогодні без лінгвіста процес навчання як рідної, так й іноземних мов, кожен підручник створюється за безпосередньої участі мовознавця.

Мовознавець — це насамперед знавець основ мовознавства, літератури, історії й культури країн, мови яких вивчаються. Він досліджує і створює описи існуючих на планеті мов, подає їх систематику, класифікацію, розробляє методи лінгвістичного дослідження, вивчає проблеми місця мови серед інших явищ, її зв'язок з життєдіяльністю і мисленням людини, а також сам процес мовлення і його результати, що фіксуються пам'яттю.

II. Лінгвістична освіта необхідна для досить широкого спектра професій: перекладача, референта, викладача, фахівця з міжкультурних комунікацій, дослідника мови. Лінгвісти в обов'язковому порядку входять до складу команди політиків. Їх обов'язок — формування мовного іміджу, «відточування» всіх агітаційних текстів. Піар, реклама — це теж поле діяльності для лінгвістів. Адже рекламні тексти міцно осідають в нашій пам'яті «самі по собі»: тут важлива не лише частота їх повторення, але й формулювання.

Здобувають лінгвістичну освіту на факультетах іноземних мов, а також на філологічних факультетах вишів. Саме тому основна вимога до абітурієнтів відповідних спеціальностей — високий рівень підготовленості з профільюючих дисциплін.

Окрім необхідних фахових дисциплін, майбутні лінгвісти опановують основи економічної теорії, основи права, лінгвокраїнознавство, інформаційні технології та основи програмування. До списку дисциплін додаються політологія, релігієзнавство, соціологія, основи екології та психологія. Витримати конкуренцію на ринку праці перекладачів, побратимів-мовознавців лінгвісту допоможе всебічна освіченість і добре знання своєї справи.

Зразки текстових та післятекстових завдань з метою повторення й узагальнення вивченого: 1. Прочитайте тексти. Визначте стиль, тип мовлення. Поділіть тексти на мікротеми. 2. Складіть цитатний план тексту на вибір. 3. Запишіть відомі вам слова-терміни до кожної з професій; з метою контролю знань, умінь, навичок: напишіть диктант (попереджувальний, пояснювальний, коментований, вільний, вибірко-вий та творчий) поданого тексту; з метою виконання творчої роботи: напишіть твір-роздум «Найважчий труд — це творення самого (самої) себе».

ДЖЕРЕЛА

1. Білодід І.К. Професійні горизонти викладача мови в середній школі / І.К. Білодід // Українська мова і література в школі. — 1976. — № 5. — С. 6.
2. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / С.О. Караман. — К.: Ленвіт, 2000. — 272 с.
3. Пентилюк М.І. Концепція навчання української мови в системі профільної освіти / М.І. Пентилюк, О.М. Горошкіна, А.В. Нікітіна // Вивчаємо українську мову та літературу. — 2008. — № 6. — С. 2–7.
4. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови: Українська мова. 8-9 класи / С.О. Караман, О.В. Караман, М.Я. Плющ, В.І. Тихоша та ін.; за ред. С.О. Карамана. — К.: Грамота, 2009.
5. Федчук Л. Робота з текстами профільного спрямування як один із шляхів реалізації особистісно зорієнтованого навчання української мови у 8–9 класах / Л. Федчук // Нова педагогічна думка. — 2008. — № 4. — С. 182.
6. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.robota.lviv.ua/102.html>

В.Г. Заец. Методические рекомендации по работе с профессионально ориентированными учебными текстами на уроках украинского языка в допрофильных 8—9 классах

В статье подаются методические рекомендации по работе с учебными текстами социокультурной тематики в классах с углубленным изучением украинского языка. Профессионально ориентированные тексты развивают у учащихся познавательный интерес, раскрывают языковые явления при условии моделирования заданий учителем и способствуют выбору профессии. Изучение и закрепление знаний языковых явлений через текст интенсифицирует учебный процесс, позволяет избежать дублирования и перегрузок второстепенным материалом.

Ключевые слова: социокультурное пространство, языковые явления, моделирование заданий, допрофильное образование, профессионально ориентированные тексты, языковые задания.

V. Zayets. Guidelines on Work with Professionally Oriented Educational Texts at the Ukrainian Lessons in the Pre Profile 8—9 Classes

The article presents guidelines on work with educational texts of socio-cultural issues in classes with profound study of the Ukrainian language. Professionally-oriented texts develop students' cognitive interest, describe linguistic phenomena provided the teacher models tasks and contribute to the choice of profession. Learning and consolidation of knowledge through text intensifies the learning process, allow to get rid of duplication and background material overload.

Key words: socio-cultural space, linguistic phenomena, modeling tasks, pre profile education, vocational oriented texts, language tasks.

УДК 373.2.015.311

М.В. Савченко,

*асистент кафедри дошкільної освіти та соціальної педагогіки
Слов'янського державного педагогічного університету*

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ
У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Стаття присвячена проблемі виховання самостійності як базової якості дітей старшого дошкільного віку. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виокремлено та обґрунтовано педагогічні умови, форми та методи роботи, які сприяють розвитку означеної якості.

Ключові слова: самостійність, активність, самостійна діяльність, предметно-розвиваюче середовище, виховний вплив.

Стрімка динаміка суспільних змін, потреби високотехнологічного та інформаційного розвитку у світі висувають нові вимоги до адаптації дитини в оточуючому середовищі. У зв'язку з цим сучасна освіта спрямована на виховання відповідальних, цілеспрямованих, творчих людей, здатних до критичного мислення та самоосвіти. Означені якості тісно пов'язані з розвитком самостійності.

У різні періоди розвитку науки значення становлення самостійності як особистісної якості підкреслювали філософи (Аристотель, І. Кант, С. К'еркегор та ін.), педагоги (Я.А. Коменський, Й.Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, С.Ф. Русова, Г.С. Сковорода, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський та ін.), психологи (Д.Б. Ельконін, О.В. Запорожець, Г.С. Костюк, Г.О. Люблінська та ін.).

Передумови розвитку особистості, що складаються в ранньому дитинстві, дають змогу знаходити нові шляхи впливу на дітей з боку оточуючих. Розвиваючись, діти засвоюють нові психологічні риси і форми поведінки, стають активними членами суспільства. Найбільш оптимальним періодом для розвитку самостійності виступає дошкільне дитинство.

Впливу родини і дошкільного освітнього закладу на становлення самостійності дитини були присвячені доробки Н.М. Авдеевої, З.В. Гуріної, О.Л. Кононко, Г.О. Люблінської, Т.О. Піроженко та ін. Специфіка виховання самостійності у дітей раннього та дошкільного віку визначається дослідниками в контексті різних видів діяльності: у грі (Л.В. Артемова, С.О. Марутян, Н.Я. Михайленко), у праці (Р.С. Буре, Т.В. Введенська, В.К. Котирло, Л.Ф. Островська, Л.Г. Подоляк, Л.О. Порембська), у спілкуванні (В.У. Кузьменко), у продуктивних видах діяльності (Н.О. Ветлугіна, Г.І. Григор'єва, О.О. Дронова, В.М. Зінченко, Т.Г. Казакова, Т.С. Комарова, Н.П. Сакуліна, О.М. Удіна та ін.). Вплив самостійної діяльності дітей на становлення у них самостійності як особистісної якості висвітлюється у працях Н.О. Ветлугіної, О.П. Долинної, О.В. Низковської, Л.О. Парамонові та ін.